

POBUDZANIE PRZEZ CZYTANIE, CZYLI BIBLIOTERAPIA W PRACY NAUCZYCIELA, WYCHOWAWCY, TERAPEUTY

WPROWADZENIE

Nowe technologie obecne w naszym codziennym życiu odmieniły sposób postrzegania i interpretowania otaczającej rzeczywistości. Zmiana jest szczególnie widoczna w konfrontacji pokoleń w kontekście procesu edukacyjnego. Gdy spojrzymy na współczesnego ucznia, z łatwością przyznamy, że w niewielkim stopniu przypomina on tego, którym był jego nauczyciel, a powstałe przez to różnice w naturalny sposób generują problemy występujące w różnych obszarach życia społecznego. „Cyfrowi tubylcy” – jak określił M. Persky współczesną młodzież – nie tylko posługują się językiem odmiennym od języka ich nauczycieli i rodziców, którzy są „cyfrowymi emigrantami”, ale różnice pomiędzy nimi dotyczą także sposobu zdobywania i przetwarzania informacji, źródła socjalizacji, obszarów aktywności i – przede wszystkim – struktury mózgu. Szczególnie te ostatnie wnioski powinny skłaniać do refleksji nad potrzebą zmian w procesie kształcenia najmłodszego pokolenia (za: Żylińska, 2013, s. 166).

Interdyscyplinarność neurodydaktyki – dziedziny nauki opartej na badaniach struktur mózgowych – ukazuje, jak wiele czynników może oddziaływać na przebieg procesu uczenia się. Twierdzenie to nie jest wprawdzie żadnym novum, ale w obliczu wyników badań dotyczących funkcjonowania ludzkiego umysłu powinno sprowokować do wypracowania innowacyjnych rozwiązań edukacyjnych. Według M. Żylińskiej (2013) dla prawidłowego rozwoju mózgu niezbędne jest stwarzanie takich sytuacji edukacyjnych, które zachęcą dziecko do naśladownictwa i umożliwią wielowzorcowe działania. Z neurobiologicznego punktu widzenia takie możliwości daje zabawa, która dla dziecka jest tylko spontaniczną reakcją na zastaną sytuację, a dla mózgu intensywnym procesem uczenia. Ważną rolę w nim odgrywają neurony lustrzane, które dynamizują się w sytuacji podejmowania aktywności lub jej obserwacji u innych. Wykorzystywanie struktur lustrzanych w uczeniu się ułatwia ten proces i sprawia, że przebiega on w sposób automatyczny i spontaniczny.

* Uniwersytet Opolski.

Obecne metody nauczania nie zawsze sprzyjają pełnemu rozwojowi jednostki. Nadmiar wiedzy, sposób w jaki jest ona prezentowana oraz rola, jaką uczeń ma pełnić w procesie kształcenia, odbiegają od jej realiów. Atrakcyjność nowoczesnych nośników informacji sprowadza te tradycyjne – takie jak książka – do roli nie lubianych i trudnych w odbiorze. Młodzi ludzie niechętnie sięgają po zadaną lekturę, wybierając raczej jej filmowy odpowiednik lub streszczenie. Nauczyciele, czując się bezradni, szukają rozwiązań, którymi nie zawsze są w stanie obronić wartość książki, a nowatorskie pomysły udoskonalania obecnego systemu edukacji nierzadko ograniczają się do wyparcia tradycyjnych pomocy dydaktycznych nowinkami technologicznymi. Wobec tego warto zastanowić się, po co komu dzisiaj książka? w środowisku dorastającej młodzieży coraz częściej zastępowana jest przez inne, znacznie atrakcyjniejsze dla niej źródła wiedzy o świecie. Jednak z pedagogicznego punktu widzenia książka nadal stanowi cenne narzędzie pracy z dziećmi, młodzieżą, a także osobami dorosłymi.

BIBLIOTERAPIA JAKO METODA ROZWIJAJĄCA WIEDZĘ O ŚWIECIE SPOŁECZNYM CZYTELNIKA

Bajki, baśnie i podania ludowe są obecne w naszej kulturze od wieków. Ich treść stanowią niezwykle zdarzenia i związane z nimi wewnętrzne przeżycia bohaterów. Nierzadko też zawierają prawdę o niedoskonałej naturze człowieka i krytykę ludzkich wad. Opisują wzorce właściwego zachowania oraz konsekwencje nieprzestrzegania ogólnie przyjętych norm i zasad społecznych. Dobro jest szlachetne, a człowiek, który je czyni, może liczyć na uznanie i szacunek. Natomiast zło, chociaż niekiedy początkowo zwycięża, to jednak zawsze przegrywa z dobrem. Zły człowiek ponosi karę za swoje czyny, a dobry otrzymuje nagrodę za wytrwałość i wierność swoim ideałom. Morał baśni niejednokrotnie jest poradą, jak uporać się z trapiącym problemem, jak rozwiązać trudną sytuację albo co zrobić (lub czego nie robić), aby osiągnąć wymierzony cel.

Z kolei w literaturze młodzieżowej świat rządzi się bardziej złożonymi zasadami. Nie występuje już w niej tak wyraźny podział na dobrych i złych bohaterów. I chociaż jest ona najczęściej odzwierciedleniem realnego świata, to jej rola nie ogranicza się tylko do funkcji informacyjnej. Autorzy za pomocą opisaney historii starają się pokazać świat wartości akceptowanych społecznie. Wprawdzie główny bohater nie jest pozbawiony wad, ale cechuje go skłonność do refleksji nad swoim postępowaniem, może podejmować próby jego zmiany oraz przeżywać związane z tym dylematy etyczno-moralne. Nierzadko ci źli bohaterowie przechodzą metamorfozę swojego zachowania, stając się pozytywnym prototypem, wzorem przemiany zachęcającym do podobnych zachowań. Należy jednak pamiętać, że nie każda książka opisująca przeżycia młodych ludzi jest do nich adresowana. Nie każda literatura dedykowana tej grupie odbiorców jest dla niej odpowiednia. O wpływie książki na jej czytelnika może decydować wiele czynników takich jak własne doświadczenia, poziom świadomości

mości i konsekwencji zdarzeń, dojrzałość emocjonalna, potrzeby, wyznawana religia, a nawet miejsce zamieszkania i kultura, w jakiej młody człowiek wzrasta.

Podobnie wygląda to w przypadku literatury dla osób dorosłych. Z wiekiem czytelnik coraz częściej odwołuje się do własnych doświadczeń, a sposób interpretacji czytanej książki nierzadko odbiega od intencji jej autora. Ten subiektywizm jest jednocześnie potencjałem, jaki daje książka w pracy dydaktycznej, pedagogicznej czy terapeutycznej z osobami dorosłymi. Może stać się cennym źródłem diagnozowania potrzeb, pozwala poznać system wartości tych osób, źródło motywacji i powodów podjętych decyzji życiowych. Treść książki, niezależnie od jej gatunku, analizowana w odniesieniu do bieżących bądź minionych wydarzeń z życia, daje szansę osobie dorosłej na poznanie samego siebie. Nierzadko stanowi inspirację do zmiany i zachętę do przemyślenia dotychczasowego sposobu postępowania.

Biblioterapia to specyficzny rodzaj superwizji, której treść stanowią przeżycia czytelnika odzwierciedlone w losach bohaterów książki. Rolę pośredniego superwizora odgrywa jej autor, wywołując w czytelniku stany niepokoju, zmuszając go do refleksji bądź też zadowolenia, utrwalając tym samym drogę dotychczasowego życia. Książka w życiu dorosłego może pełnić wiele funkcji – od informacyjnej po leczniczą. To, jaką w rzeczywistości odegra rolę, zależne będzie w dużej mierze od samego czytelnika. Świadomość możliwości decydowania o zakresie tego wpływu sprawia, że książka stanowi nieocenione narzędzie pracy z drugim człowiekiem.

BIBLIOTERAPIA JAKO METODA ODPOWIADAJĄCA NA POTRZEBY ROZWOJOWE DZIECI I MŁODZIEŻY

Jest kilka powodów, dla których książka wykorzystywana jest w praktyce pedagogicznej. Jednym z nich jest możliwość zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, która jest niezbędnym warunkiem równomiernego wzrostu i rozwoju jednostki. W przypadku dzieci związana jest ona przede wszystkim z potrzebą unikania urazów i potrzebą posiadania granic.

Brak poczucia bezpieczeństwa może powodować w życiu dziecka utrudnienia natury edukacyjnej, osobistej, społecznej. Szczególnie te ostatnie mogą być źródłem negatywnych emocji i powodować urazy psychiczne, które zaważą na dalszym jego rozwoju. Taka niekorzystna sytuacja dotyczy często dzieci z różnego rodzaju dysfunkcjami, które z powodu dużej absencji szkolnej nie są w stanie budować satysfakcjonujących kontaktów interpersonalnych. Ale czy książka może być pomocna w ich nawiązywaniu?

Na rynku wydawniczym pojawiło się w ostatnich latach kilka tytułów skierowanych do niepełnosprawnych dzieci oraz ich opiekunów, które traktują o ich problemach (np. *Tuż pod moim nosem. Bajki psychoedukacyjne dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym*) (Pełczyńska-Lots i in., 2012). Zazwyczaj nawiązują one do tematów dotyczących stygmatyzacji, pokazują, jakie konsekwencje niesie ze sobą izolowanie

innych, wykluczanie z powodu odmiennych poglądów, zachowania, wyglądu. Niestety takie postawy są obecne nawet wśród nauczycieli i wychowawców. Z przeprowadzonych wywiadów z nauczycielami wynika, że relacje rówieśnicze z osobami niepełnosprawnymi znajdują się wśród tych tematów, które są niechętnie podejmowane w rozmowie podczas pracy wychowawczej z młodzieżą. Próba analizy tego zjawiska wykazała, że nauczyciele nie czują się kompetentni do prowadzenia tego typu rozmów. W ich opinii nie posiadają oni odpowiedniej wiedzy oraz umiejętności do prowadzenia rozmów na temat niepełnosprawności*.

Znajomość granic psychologicznych – jedna z potrzeb bezpieczeństwa – jest ważna w życiu każdego dziecka, niezależnie od stanu jego zdrowia. Poczucie bezpieczeństwa fizycznego i emocjonalnego najczęściej budowane jest przez rodziców, opiekunów dziecka za pomocą repertuaru reguł i zasad obowiązujących w danej społeczności, kulturze, tradycji. Ich znajomość pomaga mu w definiowaniu własnej tożsamości i przyspiesza procesy adaptacyjne. Dziecko na przykład wie i rozumie, że używanie zwrotów grzecznościowych daje mu większą szansę na osiągnięcie zamierzonego celu. Stosując je, unika urazów i rozczarowań w kontaktach interpersonalnych oraz buduje pozytywny stosunek do świata. Znajomość zasad pomaga dziecku w bezpieczny sposób uczestniczyć w życiu społecznym. I to właśnie celowo dobrane książki mogą odegrać niemałą rolę w budowaniu poczucia bezpieczeństwa. Takim przykładem mogą być bajki autorstwa D. Jasnochy pt. *Franio i jego przyjaciele* (2009b) oraz *Drogowy elementarz zajączka Frania* (2009a).

Na rynku wydawniczym można też znaleźć starsze pozycje, które są przydatne w pracy nad budowaniem poczucia bezpieczeństwa. Jedną z nich są *Bajki na dobry sen* G. Ortner (2008). W książce zamieszczono opowiadania dotyczące konkretnych problemów, np. używania brzydkich słów. Znajdują się tam też bajki mówiące o różnych lękach, np. przed ciemnością, złymi snami itd. Podobną rolę pełnią *Bajki terapeutyczne* M. Molickiej (1999). Autorka za ich pomocą pomaga uporać się z lękiem związanym z utratą kontroli nad własnym ciałem, bólem i uszkodzeniem fizycznym, lękiem przed zabiegami chirurgicznymi (np. amputacją) lub przed śmiercią. Są to teksty, które szczególnie warto polecić w pracy z dziećmi spoza normy zdrowia. Dostępne są też scenariusze biblioterapeutyczne, które skierowane są np. do dzieci przewlekle chorych i ich rodziców, a ich celem jest omówienie problemów związanych z chorobą nowotworową i śmiercią (por. Konieczna, 2010).

Jednak największe znaczenie książki w pracy z dziećmi i młodzieżą można dostrzec w zaspokajaniu potrzeb poznawczych, estetycznych i poszukiwaniu sensu życia. Ta pierwsza realizowana jest poprzez czytanie książek zarówno o świecie fizycznym, jak i społecznym. Młodzież – szczególnie ta posiadająca dysfunkcje ruchu – nie zawsze ma okazję do podróżowania i poznawania świata. Wspólne czytanie i opowiadanie o różnych jego zakątkach pozwala poznać i zrozumieć otaczającą rzeczywistość. W przypadku osób cierpiących na przewlekle choroby, książka, a przede wszystkim

* Wnioski na podstawie indywidualnych wywiadów z nauczycielami studiów podyplomowych.

Internet, stają się dla nich jednym z ważniejszych źródeł wiedzy o ludziach i świecie. Blogi internetowe są współczesną formą pamiętników, w których ich autorzy opisują podróże i związane z nimi przeżycia, umieszczają zdjęcia i filmy, ale również dzieli się swoimi emocjami.

Wspomniana wyżej potrzeba doznań estetycznych może być z kolei zaspokajana poprzez obcowanie z treścią książki napisanej pięknym językiem (beletrystyka). Nie bez znaczenia są również wysokie walory wizualne książki. W przypadku potrzeby samorealizacji przydatne będą książki opowiadające o drodze życia, przypowieści i biografie. Szczególnie te ostatnie mogą wywrzeć duże wrażenie na czytelniku oraz wskazać mu kierunek i sens własnego życia. Przykładem takiej książki jest pozycja *Poza horyzonty* J. Meli (2010).

WYCHOWAWCZE I TERAPEUTYCZNE WALORY BIOGRAFII I NARRACJI AUTOBIOGRAFICZNEJ

Egzystencja jednostki – szczególnie ta obciążona szeroko rozumianym deficytem bądź dysfunkcją – może przysparzać trudności wymagających interwencji lub oddziaływań terapeutycznych. Te ostatnie kierowane są na różne strefy życia oraz uzależnione od potrzeb i zdiagnozowanych trudności. Jednym z obszarów oddziaływań terapeutycznych jest duchowy wymiar ludzkiej egzystencji. Stanowi on równie ważny komponent ludzkiego życia, co wymiar biologiczny i społeczny. Twórcą teorii, która eksponuje taki pogląd, jest Viktor E. Frankl – jego przekonania opierają się na założeniach antropologii filozoficznej i humanistycznej koncepcji człowieka (Milerski i Śliwerski, 2000; Szczukiewicz, 2003). Są one podstawą logoterapii będącej rodzajem terapii egzystencjalnej wyrażającej „troskę, dbanie o sens, uzasadnienie i wyjaśnienie własnego życia” (Popielski, 1987, s. 22). To lecznicze oddziaływanie poprzez pomoc w odnajdywaniu sensu w doświadczanej egzystencji.

Jednym z imperatywów logoterapii jest stosowanie technik i procedur terapeutycznych, które powinny być indywidualną i naznaczoną różnymi sposobami drogą prowadzącą do sformułowania „nowego sposobu realizacji sensu życia (lub nawet nowej koncepcji tegoż sensu), i to takiego, który jednostka będzie w stanie zaakceptować i zrealizować” (Obuchowski, 1965, s. 260). Wobec tego formy pracy terapeutycznej – oprócz wypracowanych na potrzeby logoterapii (zobacz: Szczukiewicz, 2003) – mogą przybierać różną postać: od dyskusji z klientem, po modulację jego postaw, aż do recepcji i kreacji kultury i sztuki. Jedną z takich metod może być biblioterapia oparta na szczególnych rodzajach tekstów biograficznych lub autobiograficznych.

Pisanie dzienników, pamiętników i wspomnień ma wielowiekową tradycję. Ich zadaniem było utrwalenie bieżących lub minionych zdarzeń. Zapiski te nie były jedynie faktografią, ale cennym źródłem wiedzy o życiu prywatnym autora lub społeczności, której dotyczył opis. Było to nierzadko studium przypadku, charakterystyka życia osoby osadzonej w kontekście społecznym stanowiącym tło dla jej życia emocjonalnego.

Podobny charakter mają współczesne biografie i narracje autobiograficzne. Celem pisania własnej historii życia nie jest tylko utrwalanie najistotniejszych wydarzeń z życia autora oraz ekspresja emocji z nimi związanych. Pisanie lub też czytanie cudzych wspomnień może posłużyć jako technika pracy terapeutycznej. Losy innych osób mogą być też wykorzystywane w procesie wychowawczym. Przykładem książek, które mogą pełnić wspomnianą tu rolę, jest seria pt. *Wielcy Ludzie* Wydawnictwa Liwona, wydawana w latach 2010-2011. Jest to zestaw około trzydziestu książek będących biografiami znanych osób, które wywarły znaczący wpływ na historię ludzkości. Zaletą tych publikacji jest ich atrakcyjna dla młodego czytelnika forma komiksu oraz ukazanie biografii nie tylko pod kątem osiągnięć tych osób.

Interesujące dla czytelnika może być ukazanie nie tylko cech osobowościowych tych postaci, które pomogłyby im w osiągnięciu sukcesu, ale i problemów oraz dysfunkcji, których doświadczali. Dobrym przykładem jest tu postać Thomasa Alva Edisona, który jako dziecko uważany był przez swoich nauczycieli za *tępaka* (Próchniewicz, 2010). Jego problemy w szkole wynikały zapewne z niedosłuchu, będącego następstwem przebytej szkarlatyny. Jednak ta dysfunkcja nie przeszkodziła mu w skonstruowaniu w wieku 10 lat małego telegrafu, a w późniejszych latach opatentowania ponad tysiąca wynalazków.

Ten oraz inne przykłady ukazują znaczenie wartości, które nie są związane bezpośrednio np. ze stanem zdrowia, sytuacją materialną czy pozycją społeczną osób, które osiągają życiowy sukces lub uznane zostają przez historię za ważne dla rozwoju ludzkości. Wspomniana seria kieruje raczej uwagę na indywidualne cechy bohaterów lub rolę innych osób, które przyczyniły się do osiągnięcia celu.

Podobne znaczenie w życiu młodzieży i osób dorosłych mogą mieć dostępne na rynku wydawniczym biografie opisujące życie nie tylko wybitnych postaci, ale i *zwykłych* ludzi. Niektóre z nich spisane zostały niejako na zamówienie, co nie ujmuje im wartości, a raczej pozwala na bardziej precyzyjne ich wykorzystanie w pracy wychowawczo-terapeutycznej. Przydatne mogą być takie książki jak *Nie można dać za wygraną* (Konieczna, 2015a), *Życie nie tylko dla siebie* (Konieczna, 2015b) lub *Ocalić swoje marzenia* (Konieczna, 2016), które zawierają opowiadania osób z niepełnosprawnością wyłonione w ramach konkursu autobiograficznego „Sensotwórcy – ludzie, dla których tworzenie ma sens”. Celem konkursu było zgromadzenie prac, w których autorzy opisują swoje życie pod kątem doświadczanej niepełnosprawności, a także działalności (społecznej, zawodowej i artystycznej), która wpłynęła na sposób postrzegania przez nie posiadanej dysfunkcji*. Prawdziwość spisanych historii i naturalny sposób wypowiedzi sprawia, że sięgają po nie osoby mające kłopoty ze zdrowiem oraz zaakceptowaniem tego stanu.

Pobudzanie przez refleksję może się też odbywać w nieco mniej konwencjonalny sposób. Propozycją kierowaną do każdej grupy wiekowej mogą być warsztaty, w których prowadzący odwołują się do technik teatralnych. Odpowiednio dobrany

* Dotychczas odbyły się trzy edycje konkursu w latach 2013-2015.

tekst może być czytany z podziałem na role. Szczególne znaczenie będzie miał opisany w nim problem. Przykładem takiego tekstu jest scenariusz sztuki wychowawczo-profilaktycznej pt. *Wszystko na sprzedaż* (Konieczna, 2014). Jej bohaterką jest młoda dziewczyna, która za namową koleżanki staje się ofiarą manipulacji ze strony dojrzałego mężczyzny. Celem scenariusza jest ukazanie moralnych i społecznych konsekwencji, jakie wynikają z relacji opartej na zasadzie sponsoringu. Konstrukcja tekstu ma przestrzec przed zawieraniem ryzykownych znajomości przez Internet oraz zachęcić do refleksji.

Opisane wyżej metody pracy wychowawczej i terapeutycznej mogą być skierowane na wzmocnienie poczucia sensu życia oraz przygotowanie jednostki do pełnego, dojrzałego i celowego życia, które umożliwi ciągły wzrost i rozwój jej duchowego wymiaru.

ZASADY POSTĘPOWANIA BIBLIOTERAPEUTYCZNEGO W PRACY NAUCZYCIELA, WYCHOWAWCY, TERAPEUTY

Wspomniana na początku artykułu M. Żylińska (2013), odwołując się do wyników badań nad funkcjonowaniem mózgu, proponuje wprowadzenie zasad umożliwiających bardziej efektywne nauczanie. Mają one również zastosowanie w postępowaniu biblioterapeutycznym. Rozpoczynając pracę z tekstem (wierszem, bajką, opowiadaniem itp.), należy pamiętać, że sposób jego recepcji zależy od kilku czynników: stanu zdrowia, poziomu intelektualnego i rozwoju emocjonalnego, dotychczasowych doświadczeń społecznych, stopnia umiejętności czytania, zainteresowań i preferencji czytelniczych itp. Podczas planowania zajęć, należy jednak przede wszystkim uwzględnić potrzeby osób, do których skierowana będzie biblioterapia. M. Żylińska (2013) uważa, że kluczem do efektywnej nauki jest wewnętrzna motywacja i pokazanie praktycznego wykorzystania wiedzy. Jeżeli biblioterapia ma przynieść oczekiwane efekty, niezbędnym warunkiem będzie zaangażowanie uwagi czytelnika, zainteresowanie go problemem, odwołanie się do jego własnych przeżyć. Działania te mają na celu rozbudzenie wewnętrznej ciekawości i przekonania o praktycznych możliwościach zastosowania zdobytej wiedzy.

Przygotowanie wstępnej diagnozy potrzeb pozwoli też wyznaczyć cele zajęć i dobrać odpowiedni tekst. Podczas jego wyboru należy uwzględnić nie tylko fabułę, kontekst (temporalny, społeczny, kulturowy itp.) czy wymowę opowiadania (moralną), ale także cechy jego bohaterów. Wykorzystując mechanizm identyfikacji, można oddziaływać na sferę wolicjonalną słuchacza, wywoływać określone emocje, refleksję, a także skłaniać do przeformułowania sposobu myślenia. Dlatego też tak istotne jest, aby bohater tekstu posiadał wspólne doświadczenia z uczestnikiem warsztatów. Zbieżność cech, dokonywanych wyborów i podejmowanych decyzji umożliwia utożsamianie się z bohaterem i – w późniejszej fazie procesu biblioterapeutycznego – imitowanie niektórych rozwiązań.

Nie bez znaczenia dla efektów biblioterapii jest też sposób prezentowania treści. Jakość czytania nierzadko decyduje o stopniu zaangażowania się słuchacza w fabułę książki. Stworzenie warunków mających na celu zaangażowanie uwagi uczestnika biblioterapii obejmuje także sposób prowadzenia zajęć. To, co dobrze motywuje do aktywnego słuchania, prowadzenia dyskusji, zastanowienia się na własnym postępowaniem, to odpowiednio skonstruowane pytania. M. Żylińska uważa, że funkcje tę najlepiej spełniają pytania problemowe, pełniące w „edukacji rolę papierka lakmusewego” (2013, s. 5). Sposób organizowania zajęć nie tylko wpływa na efekty procesu nauczania, ale także na jakość i rozwój sposobu „komunikowania się z innymi, rozwiązywania sytuacji konfliktowych, oceny własnych możliwości, strategii prowadzących do sukcesu czy sposobów unikania porażek i problemów” (2013, s. 5). Celem dyskusji jest poznanie własnego systemu wartości, rozwijanie umiejętności argumentowania, myślenia przyczynowo-skutkowego i odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Dlatego też zajęcia biblioterapeutyczne powinny być oparte na dyskusji poszerzającej horyzonty umysłowe uczestników oraz pobudzające do refleksji.

Równie ważnym czynnikiem będzie atmosfera spotkania, która powinna być oparta na satysfakcjonujących relacjach interpersonalnych (por. Żylińska, 2013). W jej budowaniu niezbędne będzie przestrzeganie zasad charakterystycznych dla zajęć warsztatowych, tj. dobrowolność uczestnictwa, swoboda wypowiedzi, dyskrecja itp. W przypadku cyklu zajęć zaleca się spisanie kontraktu. Ważna jest też osoba prowadzącego. Według M. Niklovej (2013) pedagog prowadzący profilaktykę musi posiadać odpowiednie kompetencje społeczne ułatwiające mu zaplanowanie i przeprowadzenie tego typu zajęć. Niezbędna będzie także wiedza na temat potrzeb i problemów osób, do których kierowana jest biblioterapia oraz zainteresowania prowadzącego, a w szczególności jego pasja czytania, dzięki której biblioterapeuta będzie chętniej wyszukiwał nowe propozycje dla swoich podopiecznych.

Planując prowadzenie zajęć, można opracować własny scenariusz lub skorzystać z gotowych propozycji. Obie drogi są właściwe. Ta pierwsza pozwala na dokładniejsze dostosowanie treści do potrzeb grupy. Z kolei zaletą drugiego rozwiązania jest to, że istniejące już scenariusze zostały zoptymalizowane w oparciu o doświadczenia pracy z grupą (por. Konieczna, 2010).

ZAKOŃCZENIE

Postęp nauki i konieczność dostosowania systemu edukacyjnego do potrzeb współczesnego świata obligują pedagogów do wykorzystania tej wiedzy nie tylko w pracy z najmłodszym pokoleniem. Zdaniem E. Karcz nowatorskie formy pracy efektywnie wpływają na jakość procesu dydaktycznego, aktywizując zarówno nauczyciela, jak i uczniów, którzy stają się współmoderatorami procesu edukacji (2010, s. 353). Najnowsze osiągnięcia nauki w konfrontacji z doświadczeniem nauczycieli powinny więc zaowocować udoskonalaniem metod pracy. Wprowadzenie koniecznych zmian

ułatwi postrzeganie ucznia jako elementu pewnego systemu. Współdecydowanie o formie zajęć i wykorzystywanie wiedzy ucznia pozwolą nie tylko zmienić wzajemne postrzeganie siebie, ale mogą wpłynąć na optykę całego procesu. Uczeń zachęcony do decydowania o swoim rozwoju staje się współodpowiedzialny za ten proces. To z kolei ułatwia jego zaangażowanie i rozwija odpowiedni poziom motywacji.

Nauczyciel jako *spiritus movens* powinien nie tylko uatrakcyjnić proces wychowania poprzez zachęcenie do korzystania z różnych zasobów wiedzy. Jego praca powinna obejmować pomoc w wyszukiwaniu tych najbardziej wartościowych i korzystnych dla rozwoju sfery emocjonalno-wolicjonalnej młodego człowieka. Wobec tego czy książka, która powoli traktowana jest jako archaiczne i trudne w recepcji źródło wiadomości o świecie, ma szansę nadal funkcjonować w procesie wychowania?

Z aksjologicznego punktu widzenia literatura dziecięca i młodzieżowa spełnia niezwykle ważną rolę w tym procesie. Szczególne znaczenie zyskuje ona w sytuacji, kiedy rozwojowi dziecka towarzyszą pewne defekty mogące przyczynić się do ograniczenia kontaktów z grupą rówieśniczą i utrudnień w zdobywaniu doświadczeń społecznych. Takie sytuacje mogą doprowadzić do rozwoju wtórych defektów w obszarze interpersonalnym, emocjonalnym itp. Wobec tego książka dla tej grupy dzieci i młodzieży może być cennym rezerwuarem informacji o świecie społecznym, a ich bohaterowie wzorem do naśladowania. Potrzeba imitowania zachowań bohaterów jest na tyle silna, że warto ją wykorzystać do budowania aprobowanych społecznie postaw. Powinnością nauczyciela, pedagoga, terapeuty jest nie tylko kierowanie uwagi na atrakcyjne i wartościowe wzorce zachowań. Młody człowiek potrzebuje przykładów, których może dostarczyć książka. Powyższe wnioski mają też odniesienie do osób dorosłych będących odbiorcami działań pedagogicznych, edukacyjnych lub profilaktyczno-terapeutycznych.

Wybór spośród wielu źródeł informacji, jakie oferuje współczesny świat, nie jest prosty i nierzadko podyktowany jakością oraz drogą dostępu do nich. Dlatego też zadaniem wychowawcy będzie nie tylko uwypuklenie zalet książki i wprowadzenie jej treści w obszar wychowania, ale uatrakcyjnienie tego procesu w celu podniesienia jego efektywności. M. Żylińska uważa, że aktywne słuchanie i próba wyobrażenia sobie treści wpływają na uaktywnianie tych obszarów mózgu, które odpowiedzialne są za rozwijanie kompetencji społecznych (2013, s. 164). Tak więc sposób, w jaki treść książki wpłynie na dziecko, zależeć będzie od umiejętnego jej zaprezentowania i odwołania się do dotychczasowych doświadczeń odbiorcy, od tego, na ile dostrzeże on w tych treściach siebie, od możliwości praktycznego zastosowania wiedzy, a także od stosunku, jaki przejawiać będą do książki wychowawcy, nauczyciele i rodzice.

LITERATURA

- Jasnoch, D. (2009a). *Drogowy elementarz zajączka Frania*. Malbork.
Jasnoch, D. (2009b). *Franio i jego przyjaciele*. Malbork.

- Karcz, E. (2010). Nauczyciel jako inicjator zmian edukacyjnych. W E. Smak i S. Włoch (red.), *Pedagogika kreatywna wyzwaniem edukacji XXI wieku*. Opole.
- Konieczna, E.J. (2010). *Poczucie sensu życia osób niepełnosprawnych ruchowo*. Kraków.
- Konieczna, E.J. (2014). Od teatru pedagogicznego do teatru terapeutycznego. W W. Sikorski i A. Sikorska (red.), *Teatroterapia w praktyce pedagogicznej*. Warszawa.
- Konieczna, E.J. (2015a). *Nie można dać za wygraną... Prace konkursowe i edycji konkursu autobiograficznego dla osób z niepełnosprawnością*. Opole.
- Konieczna, E.J. (2015b). *Żyć nie tylko dla siebie... Prace konkursowe III edycji konkursu autobiograficznego dla osób z niepełnosprawnością*. Krapkowice.
- Konieczna, E.J. (2016). *Ocalić swoje marzenia. Prace konkursowe II edycji konkursu autobiograficznego dla osób z niepełnosprawnością*. Opole.
- Mela, J. (2010). *Poza horyzonty*. Warszawa.
- Milnerski, B. i Śliwowski, B. (red.) (2000). *Pedagogika*. Warszawa.
- Molicka, M. (1999). *Bajki terapeutyczne*. Warszawa.
- Niklova, M. (2013). *Profesijne kompetencie a špecifiká pôsobenia sociálnych pedagógov v školách*. Bańska Bystrzyca.
- Obuchowski, K. (1965). *Psychologia dążeń ludzkich*. Warszawa.
- Ortner, G. (2008). *Bajki na dobry sen*. Warszawa.
- Pełczyńska-Lots, M., Wieliczko, R., Szul, A., Freifrau von Linden, A., Mizokawe, C.A. i Mizokawe, S. (2012). *Tuż pod moim nosem. Bajki psychoedukacyjne dla dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym*. Lublin.
- Popielski, K. (1987). Człowiek – pytania otwarte. Studia z logoteorii i logoterapii. W K. Popielski (red.), „Wymiar ludzki” – znaczące odkrycie współczesnej psychologii. Lublin.
- Szczukiewicz, P. (2003). Rozwój osobowy i jego zagrożenia. W M.J. Dyrda i A. Świderski (red.), *Logoterapia a wspieranie rozwoju człowieka*. Siedlce.
- Próchniewicz, W. (2010). *Wielcy ludzie Thomas Alva Edison*. Warszawa.
- Żylińska, M. (2013). *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*. Toruń.

POBUDZANIE PRZEZ CZYTANIE, CZYLI BIBLIOTERAPIA W PRACY NAUCZYCIELA, WYCHOWAWCY, TERAPEUTY

Słowa kluczowe: biblioterapia, szkoła, uczeń, metoda zachęcająca do refleksyjnego myślenia, neurodydaktyka

Streszczenie: w artykule zaprezentowana została biblioterapia jako metoda mająca zastosowanie w szerokim procesie edukacyjnym. Autorka stara się wykazać, że współczesna szkoła, będąca w przededniu reformy, powinna czerpać z dotychczasowych doświadczeń oraz osiągnięć neurodydaktyki. Opisane zostały sposoby wykorzystania biblioterapii jako metody rozwijającej wiedzę o świecie społecznym czytelnika. Ma ona również zastosowanie w rewalidacji jako metoda odpowiadająca na potrzeby rozwojowe dzieci i niepełnosprawnej młodzieży. Książka ma też znaczenie w poszukiwaniu i budowaniu poczucia sensu życia, szczególnie w przypadku osób o ograniczonej sprawności. Celem artykułu jest także ukazanie wychowawczych i terapeutycznych walorów biografii i narracji autobiograficznej na przykładzie zgromadzonych doświadczeń. Autorka przytacza podstawy teorii logoterapii oraz proponuje tytuły publikacji skierowanych do osób zagrożonych utratą sensu życia z powodu nadmiaru trudności życiowych, które są wynikiem doświadczanej niepełnosprawności. Omówione są również zasady postępowania biblioterapeutycznego mające zastosowanie zarówno w pracy z dziećmi i młodzieżą, jak również z osobami dorosłymi.

STIMULATION BY READING OR BIBLIOTHERAPY IN THE WORK OF A TEACHER, EDUCATOR, THERAPIST

Keywords: bibliotherapy, school, student, method of encouraging reflective thinking, neurodidactics

Abstract: The paper presents the method of bibliotherapy and the method used in the broad educational process. The author demonstrates that the modern school which is on the eve of the reform should draw on existing experience and achievements of neurodidactics. The paper describes ways to use bibliotherapy as a method of developing knowledge of the reader about the social world. It also applies to rehabilitation as a method corresponding to the developmental needs of children and young people with disabilities. The book is also important in finding and building a sense of life, especially for people with reduced mobility. The purpose of the paper is also to show the educational and therapeutic qualities of biography and autobiographical narrative as an example of experience. The author cites the foundations of logotherapy theory and proposed titles for publications addressed to those at risk of losing the meaning of life because of the excess of life difficulties resulting from experiencing dysfunction. She also presents the rules of conduct which are applicable in the process of bibliotherapy both in working with children and youth, as well as adults.